

УДК 159.923-055.52:364

ОБРАЗ САМОТНЬОЇ МАТЕРІ У СВІДОМОСТІ ОСІБ ІЗ РІЗНИМИ СОЦІАЛЬНИМИ СТАТУСАМИ

Гавриловська К.П., к. психол. н., доцент,
доцент кафедри теоретичної та практичної психології
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Базиліук І.І., практичний психолог
ДНЗ № 15 «Світлячок» Новоград-Волинської міської ради
Житомирської області

У статті проаналізовано особливості сприймання самотніх матерів та ставлення до них. Виявлено гендерні відмінності у психосемантичних характеристиках образу самотньої матері у свідомості осіб із різними соціальними статусами.

Ключові слова: материнство, самотність, самотня мати, соціальний статус, гендерні відмінності.

В статье проанализированы особенности восприятия одиноких матерей и отношения к ним. Выявлены различия в психосемантических характеристиках образа одинокой матери в сознании людей с разными социальными статусами.

Ключевые слова: материнство, одиночество, одинокая мать, социальный статус, различия.

Havrylovska K.P., Bazyliuk I.I. IMAGE OF SINGLE MOTHER IN AWARENESS OF PEOPLE WITH DIFFERENT SOCIAL STATUS

The article analyzes the peculiarities of the perception of single mothers and the attitude toward them. The gender differences in the psychosemantic characteristics of the image of a single mother in the awareness of people with different social status were revealed

Key words: motherhood, loneliness, single mother, social status, gender differences.

Постановка проблеми. Кількість неповних сімей у сучасній Україні невпинно зростає. Здебільшого такі сім'ї складаються з матері та дитини (дітей). Самотнє материнство властиве не тільки асоціальним, неблагополучним категоріям населення. Самостійно виховують дітей представниці різних соціальних верств. У кожній з них є свої причини та пояснення такої ситуації. Самотні матері мусять вирішувати величезну кількість проблем: працевлаштування зі зручним графіком роботи, матеріальне забезпечення родини, гармонійна співпраця з нянями та/чи бабусями, турбота про здоров'я, виховання й розвиток дитини (дітей), збереження внутрішньої рівноваги в різних життєвих ситуаціях тощо.

Самотні матері є частиною соціуму, а тому певною мірою залежні від ставлення до себе з боку інших людей. Ставлення може бути дуже різним, тому воно впливає на психоемоційний стан жінки, сприяє її самореалізації чи ускладнює її. Оскільки саме матір у неповній родині несе весь тягар відповідальності за себе та за дітей, то проблема сприймання цієї категорії жінок та ставлення до них набуває особливого значення. Саме цим зумовлена актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен самотнього материнства не

так давно знаходиться в центрі уваги науковців. Самотня мати – незаміжня жінка, у якої є позашлюбна дитина (діти) віком до 18 років (зокрема усиновлена), у свідомстві про народження якої відсутній запис про батька дитини або запис про батька зроблено в установленому порядку за вказівкою, тобто зі слів матері [1, с. 72]. Незважаючи на соціально-економічні перетворення в країні, політичні зміни, демократизацію, орієнтацію на європейські цінності, самотність рідко є схвалюваною стратегією в особистому житті. Не існує в соціумі толерантного ставлення до феномена жіночої самотності [2, с. 201].

М. Мягова розробила типологію материнського ставлення в неповних сім'ях, яка складається з трьох компонентів: когнітивного, емоційного та поведінкового. Результати експериментального дослідження дозволили назвати три типи самотніх матерів: «позитивну», «свідому» та «традиційну». Дослідниця зазначає, що процес виховання у неповній сім'ї є досить складним [3]. Повсякденні труднощі впливають на самовідчуття, емоційний стан самотніх матерів, ставлення до родинних стосунків. Так, основну образу сім'ї жінок із соціальним статусом «розлучені» складають негативні емоційні переживання. Проте самотні матері із соціальним статусом «вдови» сім'ю описують за допомогою позитивних

асоціацій [4, с. 202]. Феномен самотнього материнства та ставлення сучасного суспільства до самотніх матерів аналізується С. Даниловою. Згідно з результатами соціологічного дослідження, майже половина респондентів чоловічої статі вважають, що мати нездатна самотужки виховати дитину [5, с.140]. Отже, проведені дослідження дають певні уявлення про феномен самотнього материнства, проте поза межами уваги науковців досі залишається такий чинник ставлення до самотніх матерів, як соціальний статус особистості.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб здійснити аналіз гендерних відмінностей у психосемантичних характеристиках образу самотніх матерів у свідомості людей із різними соціальними статусами.

До групи осіб із низьким професійно-посадовим соціальним статусом зараховуватимемо безробітних, працівників сільського господарства, робітників, професійно-технічних працівників та працівників сфери продажу. Групу з високим професійно-посадовим соціальним статусом складуть працівники сфери освіти, медичні працівники, інженери, військовослужбовці та фахівці ІТ-технологій.

Вибіркова сукупність дослідження містить 200 осіб (100 жінок та 100 чоловіків) віком від 25 до 45 років із високим та низьким соціальним статусом. Дослідження проведено у декілька етапів: асоціатив-

ний експеримент (із метою виявлення найбільш уживаних асоціацій на слово-стимул «самотня матір»); частотний аналіз отриманих 2 000 асоціацій; факторний аналіз за допомогою програми Statistica 13.2.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати проведеного емпіричного дослідження ми проаналізували для кожної з чотирьох частин вибіркової сукупності: чоловіки з високим професійно-посадовим соціальним статусом, чоловіки з низьким професійно-посадовим соціальним статусом, жінки з високим професійно-посадовим соціальним статусом, жінки з низьким професійно-посадовим соціальним статусом.

Психосемантичні характеристики образу самотніх матерів у свідомості чоловіків із високим професійно-посадовим соціальним статусом.

Частотний аналіз показав, що у свідомості цієї категорії опитуваних самотня мати асоціюється здебільшого зі словами «депресія», «впевнена», «тягар», «неможливість самореалізації», «страх», «злість», «сильна», «сум», «заклопотана», «гнів». Показовим є те, що у цих досліджуваних серед усіх асоціацій немає жодної, яка б мала позитивне забарвлення, що стосується радості материнства, щастя жінки-матері тощо. Названо лише негативні емоційні стани: «депресія, депресивна», «страх», «злість, роздратування, агресія», «сум, смуток, сумна, нерадісна», «гнів»,

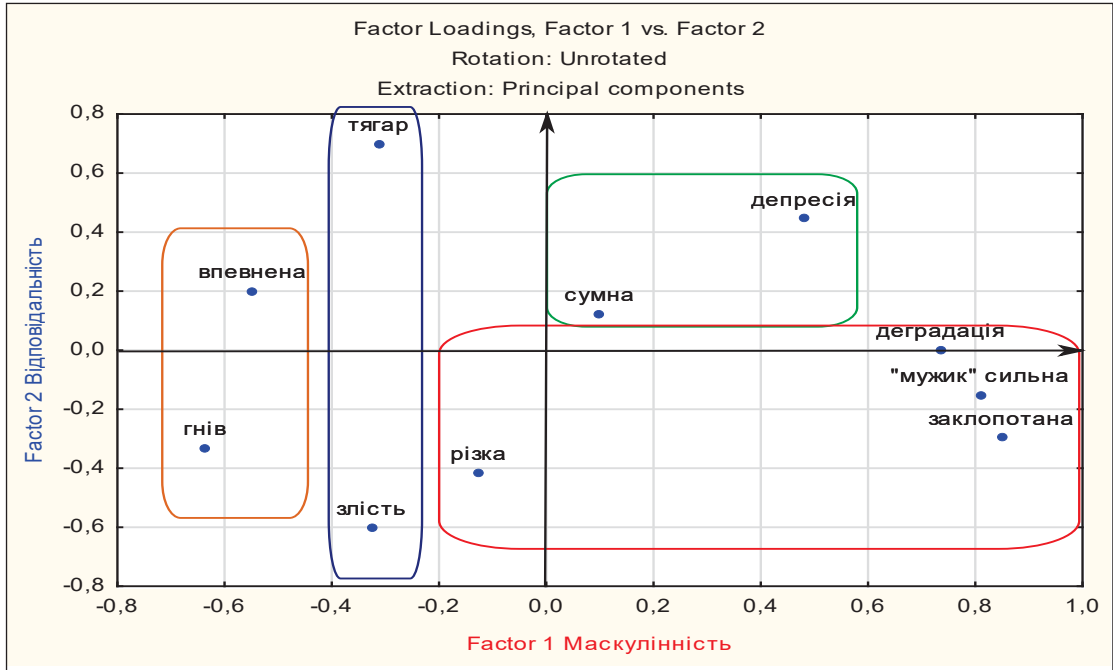

Рис. 1. Факторно-семантична модель сприймання самотніх матерів чоловіками з високим професійно-посадовим соціальним статусом

«розчарування», «тривога», «пригнічена», «покинута», «спустошена», «знехтувана». Водночас образ самотньої матері включає непритаманні жінкам маскулінні характеристики: «впевнена», «сильна», «мужик». Досліджувані вважають, що самотні матері не мають можливості для самореалізації, вони весь час заклопотані, різкі, деградує та виглядають утомленими. Зовнішній вигляд самотніх матерів досліджувані чоловіки описують такими асоціаціями: «некрасива, недоглянута», «не має часу на себе», «не любить себе».

У результаті факторного аналізу методом головних компонентів (див. рис. 1) виділилося 4 фактори, які пояснюють 77,45% дисперсії. Основу образу самотніх матерів у свідомості чоловіків із високим соціальним статусом складає фактор «маскулінність». Найтісніше корелюють із першим фактором (власне складають його основу) такі конструкти, як «сильна, мужик» (0,90), «зклопотана» (0,84), «деградація» (0,73). Цей фактор пояснює 33,01% дисперсії.

Другий фактор (17,56% дисперсії) містить асоціації «тягар» (0,70) та «злість» (-0,59). Слово «тягар» може стосуватися і ставлення самої жінки до свого статусу, і ставлення чоловіків до можливих (точніше неможливих) близьких стосунків із такою жінкою. Категорія «злість» (ураховуючи її положення на факторному полі стосовно категорії «тягар») є неприпустимою, недозволеною емоційною реакцією на життєві обставини.

У межах третього фактора (14,72% дисперсії) чоловіки з високим соціальним статусом описують образ самотніх матерів як депресивних та сумних. Четвертий фактор описує материнську позицію, яка у свідомості досліджуваних представлена асоціаціями сили, заклопотаності та деградування. Тобто самотня мати в уявленні чоловіків робить усе можливе для забезпечення комфорту та добробуту дітей, клопочеться біля них, набуваючи суто чоловічих рис, і деградує як особистість.

Насправді ж самотні матері дуже одинокі в екзистенційному розумінні. Навіть якщо зрідка їм допомагають друзі чи родичі, ніхто не вирішить за них щоденні побутові й психологічні проблеми, ніхто не прагне розділити відповідальність за дітей, за родину. Така ситуація зумовлює розвиток вольових, маскулінних рис. Самотні матері, що взяли на себе весь тягар відповідальності за родину, є дуже сильними особистостями. Вони часто виглядають заклопотаними та втрачають свою жіночність, бувають різкими в процесі встановлення соціальних контактів.

Отже, узагальнюючи результати дослідження сприйняття самотніх матерів чоловіками з високим соціальним статусом, можна сказати, що самотні матері асоціюються переважно з негативно забарвленими характеристиками. Самотня мати у свідомості цієї групи досліджуваних маскулінна, сильна, відповідальна та пригнічена, обмежена у можливості самореалізації, відчуває тягар необхідності власними силами забезпечувати усім необхідним дітей, переживає негативні емоції. Образ включає непритаманні для матері «батьківські» характеристики.

Психосемантичні характеристики образу самотніх матерів у свідомості чоловіків із низьким професійно-посадовим соціальним статусом.

Для цієї категорії учасників дослідження «самотня мати» асоціюється зі словами: «депресія», «ноша», «деградація», «зклопотана», «гнів», «недоглянута», «знехтувана», «страх», «покинута», «різка». Більшість асоціацій мають негативне емоційне забарвлення. Щодо особливостей установлення самотніми матерями соціальних контактів, то, на думку досліджуваних, самотні матері характеризуються замкнутістю, конфліктністю, принциповістю, а також упевненістю.

Образ самотніх матерів у свідомості цих чоловіків включає й характеристики зовнішнього вигляду: «недоглянута», «не любить себе», «секонд-хенд». Водночас варто зазначити, що ці досліджувані також схильні наділяти самотніх матерів маскулінними характеристиками. Імовірно, можемо говорити про певну стереотипність у сприйманні цієї категорії матерів чоловіками незалежно від статусу.

У результаті факторного аналізу методом головних компонентів виділилося 3 фактори, які пояснюють 79,94% дисперсії (див. рис. 2). Основу першого фактора (19,82% дисперсії) складають такі конструкти, як «злість» (-0,96), «зклопотана» (-0,94), «тягар» (-0,96). Показовим є те, що асоціація «впевненості» семантично протиставляється іншим. Отже, чим більше навантаження має самотня матір, тим менше вона відчуває себе впевненою.

Другий фактор (66,4% дисперсії) містить асоціації, що стосуються негативних емоцій. Можна припустити, що «деградацію» самотніх матерів чоловіки сприймають проявом невластивих для жінки-матері емоційних переживань («різка», «сумна») через переживання самотнього материнства. У межах третього фактора (13,53% дисперсії) досліджувані оцінюють образ самотніх матерів як депресивних, гнівних та сильних, як «мужик».

Отже, узагальнюючи результати дослідження сприйняття самотніх матерів чоловіками з різними соціальними статусами, можна сказати, що самотня мати у свідомості представників цієї групи досліджуваних маскулітна, заклопотана та пригнічена, що, до речі, робить її абсолютно непривабливою можливою партнеркою для близьких стосунків.

Психосемантичні характеристики образу самотніх матерів у свідомості жінок із високим професійно-посадовим соціальним статусом.

У свідомості цієї групи жінок самотня мати асоціюється зі словами: «труднощі», «переживає за рідних», «аліменти», «самотня», «потребує підтримки», «мати», «відповідальність», «образа на чоловіка», «сильна», «витримка». Самотня мати презентована особистістю, що опинилася у складних життєвих обставинах, вона втомлена, переживає труднощі в процесі виховання дитини. Водночас образ самотніх матерів характеризується і позитивним рисами: «відповідальність», «сильна», «принципова», «впевнена», «драйвова». При цьому вона «переживає за рідних», проявляє «любов до дитини». Тобто досліджувані наділяють самотніх матерів позитивними особистісними й суто фемінними якостями та характеристиками.

Вагому роль займають також параметри матеріального забезпечення у образі самотніх матерів: «аліменти», «малозабезпечена». Такі результати можуть бути пояснені

недостатнім фінансуванням із боку держави та незначними сумами аліментів, через що самотній матері доводиться самотійно турбуватися про матеріальний добробут родини. Часто таким жінкам доводиться багато працювати, аби мати змогу купити для своєї родини все необхідне. Саме тому в образі самотніх матерів наявні категорії, що вказують на необхідність підтримки.

Досліджувані жінки, на відміну від чоловіків, не дають асоціацій, пов'язаних із непривабливою зовнішністю. Проте вони також називають негативні емоційні переживання («розчарування», «сумна», «нешасна»).

У результаті факторного аналізу методом головних компонентів (див. рис. 3) виділилося 3 фактори, які пояснюють 87,95% дисперсії. Найтісніше корелюють із першим фактором (48,43% дисперсії) такі конструкції, як «терпляча» (-0,95), «материнство» (-0,94), «образа на чоловіків» (-0,94). Характеристики відповідальності та самотності лежать по різні боки осі координат, що свідчить про їх протиставлення. Такі результати можуть бути пояснені тим, що самотні матері компенсують власне відчуття самотності за рахунок навантаження себе великою кількістю справ, за які несуть відповідальність.

Другий фактор (25,65 % дисперсії) стосується необхідності підтримки. Імовірно, що усіма своїми вчинками та діями самотні матері демонструють свою силу, часто доводять усім, що здатні долати будь-які

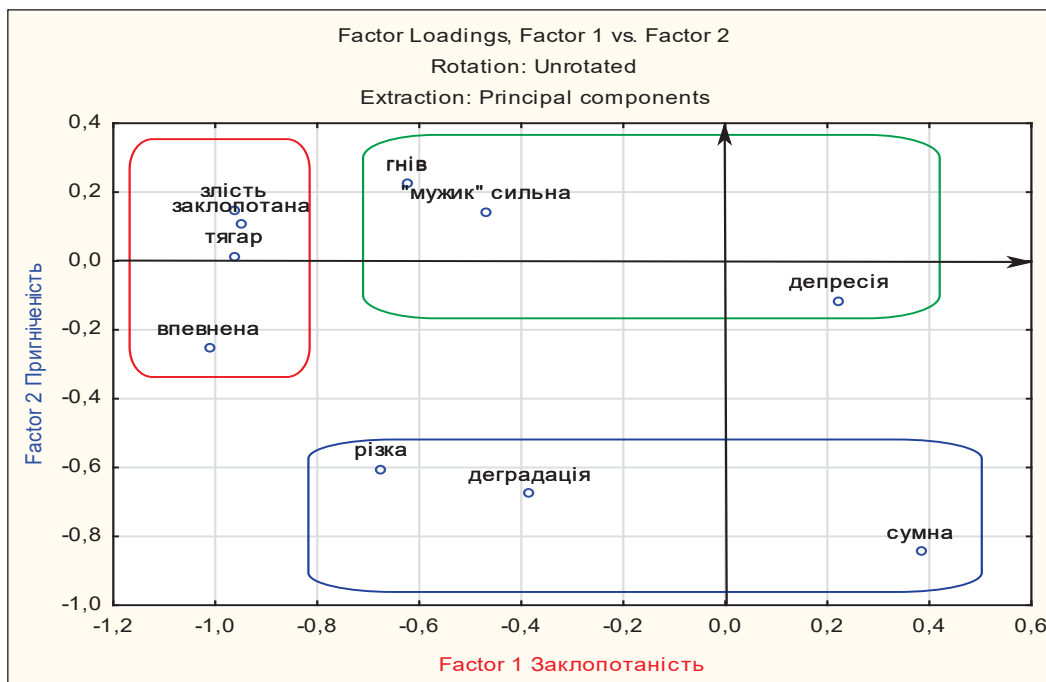

Рис. 2. Факторно-семантична модель сприймання самотніх матерів чоловіками з низьким професійно-посадовим соціальним статусом

труднощі та перешкоди. Проте самотні матері все ж сподіваються на підтримку.

У межах третього фактора (13,85% дисперсії) досліджувані описують образ самотніх матерів такими, що потерпають від фінансових проблем. Усе матеріальне забезпечення та добробут родини залежить від жінки-матері, яка часто не може отримувати гідну заробітну плату.

Отже, узагальнюючи ці результати, можна сказати, що самотні матері асоціюють-

ся з материнською роллю, необхідністю підтримки та недостатнім матеріальним забезпеченням. Самотня мати у свідомості цієї групи досліджуваних відповідальна, сильна та фінансово незабезпечена. Вона цінує родину, піклується про дітей, рідних та близьких. Таким матерям властиві фемінні моделі гендерних ролей.

Психосемантичні характеристики образу самотніх матерів у свідомості жінок із низьким професійно-посадовим соціальним статусом

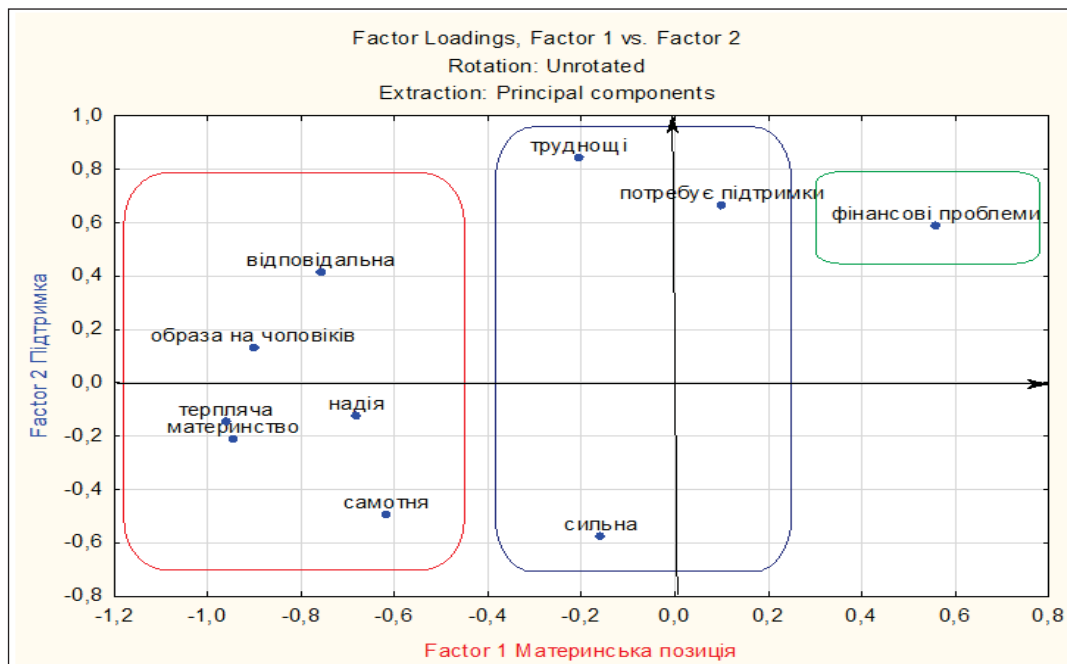

Рис. 3. Факторно-семантична модель сприймання самотніх матерів жінками з високим професійно-посадовим соціальним статусом

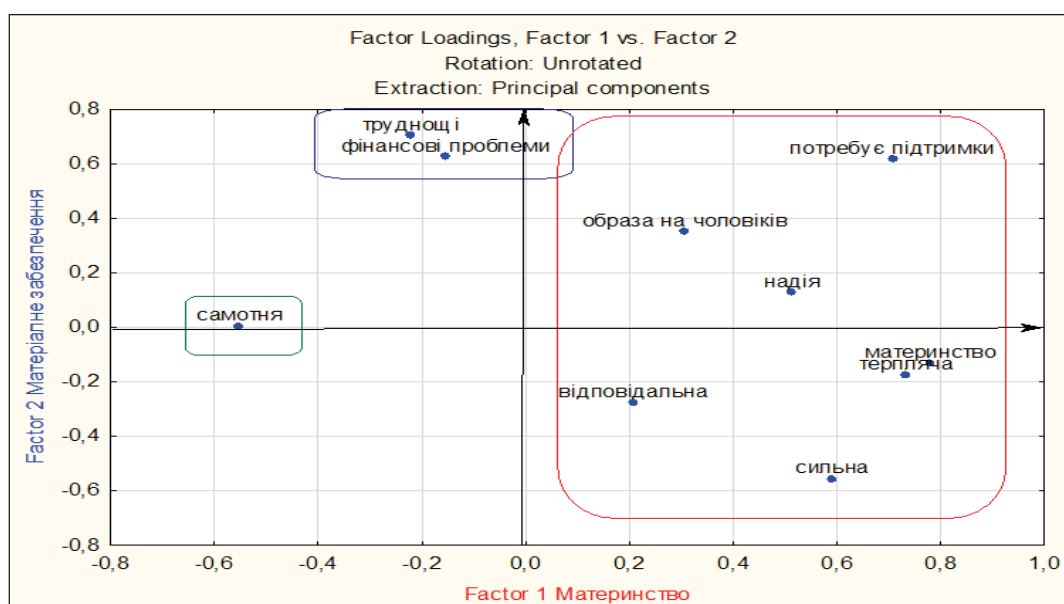

Рис. 4. Факторно-семантична модель сприймання самотніх матерів жінками з низьким професійно-посадовим соціальним статусом

Для цієї категорії учасників дослідження самотня мати асоціюється зі словами «труднощі», «аліменти», «малозабезпечена», «образна», «образна на чоловіка», «ненависть до чоловіка», «підтримка», «одинок», «материнство», «надія», «гарно виглядає». Самотня мати презентована такою, що має велику кількістю труднощів щодня, є тривожною, ображена на колишнього чоловіка, вимушена забезпечити дітей та родину всім необхідним на аліменти та виплати від держави, яких не вистачає навіть на речі щоденного вжитку. Тому вона потребує підтримки. Вагому роль у побудові образу самотніх матерів відіграють характеристики особистісних якостей: «сильна», «смілива», «ерудована», «відповідальна», «самокритична», «розумна», «принципова», «оптиміст», «стійка». Самотнім матерям властиві такі негативні емоційні переживання, як «розчарування» та «нещасна», проте останні мають не настільки велику питому вагу, як у чоловічій вибірці. Досить багато асоціацій пов'язані з материнством та любов'ю до дітей.

У результаті факторного аналізу методом головних компонентів виділилося 3 фактори (див. рис. 4), які пояснюють 73,75% дисперсії.

У межах першого фактора (40,16% дисперсії) найбільш семантично близькими є категорії «материнство» і «терпляча», це свідчить про те, що саме терпіння є основною чеснотою самотніх матерів із погляду жінок із низьким соціальним статусом. Другий фактор (19,76% дисперсії) зосереджений на фінансових проблемах і труднощах, які переживають самотні матері. У межах третього фактора (13,82% дисперсії) досліджувані описують образ самотніх матерів такими, що гостро відчувають себе самотніми. Загалом, можемо вказати на відсутність переваги суто маскуліних характеристик в образі самотніх матерів у свідомості жінок із низьким соціальним статусом.

Отже, образ самотньої матері у свідомості жінок є більш диференційованим, містить позитивні й нейтральні емоційні характеристики.

Висновки з проведеного дослідження. Існують гендерні відмінності у психосемантичних характеристиках образу самотньої матері у свідомості осіб із різними соціальними статусами.

Емпіричне дослідження дало можливість виявити певні закономірності, що описують

особливості сприймання самотніх матерів. У свідомості чоловіків із високим та низьким соціальними статусами, самотня мати представлена маскуліною, сильною, відповідальною, заклопотаною та емоційно пригніченою.

У жінок із високим професійно-посадовим соціальним статусом самотні матері характеризуються фемінними, відповідальними, сильними та не забезпеченими матеріально. Основу образу самотніх матерів у жінок із низьким професійно-посадовим соціальним статусом складають такі характеристики: андрогінність, самотність, самотійність та фінансова незабезпеченість.

Образ самотньої матері у свідомості жінок, на відміну від чоловіків, є більш диференційованим та включає уявлення про складність виховання дитини, економічні та побутові труднощі. Досліджувані чоловіки (незалежно від соціального статусу) до образу самотньої матері схильні включати маскуліні характеристики та виражати негативне або нейтральне ставлення до цієї категорії жінок. Особи з різними професійно-посадовими соціальними статусами (незалежно від гендерної ідентичності) асоціюють самотніх матерів із переживанням негативних емоцій.

Наше дослідження не претендує на вичерпне вивчення проблеми гендерних відмінностей у психосемантичних характеристиках образу самотніх матерів у свідомості людей із різними соціальними статусами. Перспективи подальших досліджень убачаємо у тому, щоб розробити тренінгову програму для групової психотерапевтичної роботи із самотніми матерями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гресь Н., Романюха Л. Застосування понять «одинок матір» та «одинокий батько» при оподаткуванні доходів фізичних осіб. Економічний часопис – XXI. 2014. № 7–8 (2). С. 69–72.
2. Шевченко В., Михеева А. Одинокие женщины среднего возраста: самовосприятие и восприятие другими женщинами. Вестн. Новосиб. гос. ун-та. Серия: Социально-экономические науки. 2014. Т. 14, Вып. 1. С. 192–201.
3. Мягкова М. Психологические типы одиноких матерей. Педагогическое образование в России. Екатеринбург, 2012. № 6. С. 194–198.
4. Гавриловська К., Базилук І. Образ сім'ї в свідомості молодих матерів із різними соціальними статусами. Молодий вчений. 2016. № 12.1 (40). С. 202–206.
5. Данилова С. Одинокое материнство в общественном мнении. Социс. 2009. № 5. С. 138–141.